

Vladimir Vertlib

Az idegen szó tükrében.

A drezdai *Chamisso* poétikai előadásokból

A hatvanas évekbeli úgynevezett vendégmunkás-toborzások óta Ausztriában, Németországban és Svájcban feltűnően sok a bevándorló. Jóllehet – vagy éppen mert – szembeszökő volt a jelenlétük, a magukat messzemenően homogénnek képzelő célországai társadalmak sokáig egyszerre néztek rajtuk keresztül és fókuszáltak rájuk a figyelmüket, azaz e társadalmak másmilyen, idegen elemeinek tekintették őket. Az eme másságra való reagálások skálája kezdettől fogva, és ma is széles: az idegen minőség reflektálatlan idealizálásától és az egzotikum iránti kíváncsiságtól, az irritáltságon át, a nyíltan kimutatott megvetésig és az idegenek jelentette állítólagos vagy nagyon is valóságos fenyegetéstől (címszó: iszlám fundamentalizmus) való világosan artikulált félelemig terjed. Elvégre a „más”, a másság remek alkalmat kínál, hogy a többség megerősítse magát saját „nemzeti identitásában”, és meggyőzze magát annak állítólagos különleges értékéről. Ezeknek a „másoknak” a kultúrájával való politikailag korrekt foglalkozás, részben legalábbis, nem egyéb, mint ugyanannak az éremnek a másik oldala.

1. tézis: A bevándorlók irodalma nem „gazdagítja” a befogadó ország irodalmát

Nemcsak „laikus” olvasók, de gyakran kritikusok, irodalomtudósok, sőt politikusok is hangoztatják azon álláspontjukat, mely szerint a bevándorlók irodalma gazdagítja a „nemzeti” irodalmat. Az én nézetem szerint azonban a „gazdagítás” azt implikálja, hogy a normál állapothoz valami járulékos és értékes adódik hozzá. Csakhogy az irodalomnak, miként minden művészetnek, egy-egy ország kulturális és társadalmi sokszínűségét a maga teljességében kell tükröznie. Márpedig a bevándorlók világa a maga sajátosságaival, nézőpontjaival, kulturális és nyelvi orientációival része ennek a mindennapi normalitásnak. Ha tehát a bevándorlóknak nincsen irodalmuk, ha az irodalomból hiányzik ez a sajátos perspektíva (amint azt a német nyelvű irodalomban a viszonylag közeli múltig megfigyelhettük), akkor hiány, anomália uralkodik. A migránsok irodalma ilyen módon normál állapotot teremt, nem gazdagít, ahogyan egy betegségből való fölgyógyulás is rendkívül áldásos dolog ugyan, de nem említhető egy lapon a

maratoni táv lefutásával, ami valóban a megszokotton, a normálison felüli teljesítményt követel a testtől. Más kérdés, hogy egy súlyos betegségből való fölépülés olykor lényegesen nagyobb teljesítmény, mint egy maratoni futamra edzeni.

Az irodalomkritika mindenesetre hajlamos a beskatulyázásra, s arra, hogy le is zárja ezeket a skatulyákat ahelyett, hogy szétfeszítené-ledöntené a fiókos szekrény falait. Egy példa erre, amelynek nincs köze a bevándorlók irodalmához, nézetem szerint mégis tünetértékű az imént említett hajlam, azaz a klisék átvétele-megerősítése és a skatulyázás vonatkozásában. Iris Radisch, az ismert kritikusnő a kilencvenes években tagja volt a klagenfurti (ma *Németnyelvű Irodalmi Napoknak* [Tage der deutschsprachigen Literatur] nevezett) Ingeborg Bachmann Irodalmi Vetélkedő zsűrijének. 1999-ben a vetélkedő egyik résztvevője Ruth Erath svájci író volt. A bírálók különböző momentumokat kifogásoltak az író szövegében. Engem azonban nem az irodalmi kritika irritált, hanem Iris Radischnak egy megnyilatkozása, amely csak látszólag szólt az irodalomról. Radisch asszony azt vetette Ruth Erath szemére, hogy története egy svájci faluban játszódik. „Miért ír”, bosszankodott a zsűri jeles tagja, „annyi író egyre-másra falusi történeteket? Urbánus irodalmat akarunk végre, amely nagyvárosaink életét tükrözi, vagyis ott játszódik, ahol a lényeg történik.” Semmi kétség: Radisch asszony tudja, mi a lényeg, s mindaz, ami Berlin, Hamburg, Köln vagy München városhatárán kívül esik meg, nem egyéb a sivár provincialitás kifejeződésénél...

2. tézis: Minthogy nincsenek többé „tisztá” nemzetállamok, ma már nemzeti irodalmak sem léteznek

A bevándorlók irodalma gyakran korszerűbb, s ezáltal „modernebb” az úgynevezett nemzeti irodalomnál, hiszen közvetlen vagy közvetett módon tematizálja, vagy legalábbis képes implicit módon közvetíteni a többszörös identitás, a kölcsönös egymásra-hatás és a szakadatlan változás kérdését. A született német vagy osztrák, tehát „hazai” szerzők regényei sok esetben nem tagadják ugyan le külföldi előképeiket, ám rendszerint az idebent és az odakint, az *itt* és az *ott* világos különválasztását implikálják.

A „hazai szerzőknek” az esetek többségében meglehetősen világos elképzelésük van arról, mik a németek vagy az osztrákok legfőbb karakterisztikumai. Irodalmi és esszéisztikus szövegekkel való sokéves foglalatosságom és számos szerzőhöz fűződő személyes ismeretségeim alapján veszem magamnak a bátorságot ehhez a kijelentéshez, noha tudom, hogy írókollégáim közül sokan hevesen fogják vitatni. A „hazai szerző” önmagát, csakúgy, mint műveinek szereplőit saját országa kultúrája, történelme és mentalitása részének látja. Olvasóinál előfeltételezi ennek a kultúrának, a kultúra finom árnyalataira és mélyrétegeire is kiterjedő ismeretét. Ha pedig szövegeiben olyasvalamiről ír, amely valóságosan vagy vélhetően kívül esik ezen a kulturális téren – tehát ha például idegen országban játszódik a cselekmény, ha a szereplők (némelyike) bevándorló(k), idegen(ek), vagy általában véve „másmilyen” ember(ek) –, akkor ezeket a jelenségeket vagy személyeket, művének irodalmi értékétől függetlenül, német, illetve osztrák szemzőgből, német, illetve osztrák olvasók számára ábrázolja. Ez nem fogyatékoság,

hanem éppenséggel magától értetődő. Jellemző, mely tulajdonságait domborítja ki és milyen magatartásmódjait hangsúlyozza egy-egy irodalmi alaknak, illetőleg mely részleteit emeli ki egy-egy tájnak a szerző, hogy akit vagy amit leír, érthetővé, illetve érdekessé tegye olvasói számára. Éppígy jellemző, hogyan épít föl egy plotot, és milyen nyelven prezentálja azt. Egy-egy szerző „gyökereiről” elsősorban humorának természete, s még inkább az érzések és a határhelyzetek leírására, megérezkítésére választott képei árulkodnak.

A bevándorlók irodalma ezzel szemben egyértelműség helyett bizonytalanságot generál, és pedig nemcsak azért, mert a szerző nézőpontja s érdeklődésének súlypontjai nem feltétlenül egyeznek meg egy saját szülőföldjén-hazájában élő emberével, hanem mert a szövegének alapjául szolgáló érzelmi háttér – ahogyan a világot érzékeli és interpretálja – egy köztes kulturális szférára utal. Az a magátólértetődőség, amellyel egy „hazai szerző” szövegének kultúra- és mentalitásfüggő kódolását elvégzi, hogy megfeleljen bizonyos olvasói elvárásoknak – vagy éppen szembemenjen velük –, hogy különböző hangulatokat teremtsen, irritáljon vagy információkat közvetítsen, a „migráns irodalmat” csak részben, illetve feltételesen jellemezheti. Hiába ír ugyanannak a közönségnek a „bevándorolt író”, mint a saját országában élő és alkotó, nála a „fiktív ideális olvasó”, amelyre szövegének megalkotásakor elméleti ellenőrző instancia gyanánt szükség van, soha nem lehet azonos egy „hazai szerző” „fiktív ideális olvasó”-jával. Ez magyaráz annyit tesz, hogy a „bevándorolt szerző” még ha akarná, sem tudná letagadni többszörös identitását.

Ahogy egy „hazai szerző” (ideális esetben) jól megérthet ugyan egy migránst, ám teljességgel behelyezkedni, és azt érezni, amit ő, sohasem képes, úgy a „bevándorolt szerző” sem képes soha maradéktalanul magáévá tenni egy hazainak a perspektíváját; neki ugyanis nem hazai céltársa nemzedékről nemzedékre öröklődött kulturális és történelmi ballasztját kell cipelnie, hanem a sajátját – olyan terhet természetesen, amely a célországban szerzett tapasztalatok és az ottani kultúrával való intenzív érintkezés révén valami új, kifelé is, és egyes belső alkotóelemeit tekintve is nehezen behatárolható minőségű lett.

A „megismerésbeli értéktöbblet”, amellyel egy „bevándorolt szerző” rendelkezik, azonban csak akkor „nyereség”, ha annál mélyebben és pontosabban képes általa a világ többértelműségét és ellentmondásosságát megismerni. Az egyértelműségnek ez a hiánya végső soron csupán egy, a modern társadalmakra egyébként is szimptomatikusan jellemző tendencia tükrö: hogy tudniillik egyre ritkábbak a környezetüktől, illetve egymástól világosan elhatárolt életvilágok, és hogy az érzékelés és az értelmezés új formái iránti nyitottság a saját önkép folytonos reflektálását, sőt megkérdőjelezését jelenti, azaz állandó kihívást.

3. tézis: Az olvasó számára közömbös, van-e egy adott szövegnek önéletrajzi háttere

Az irodalmi közvélekedés – benyomásom szerint – ambivalensen viszonyul a „hitelesség” („autenticitás”) fogalmához. Egyfelől az olvasók körében fölöttébb kedveltek az önéletrajzok, az élettörténetek és a riportok. Az irodalomkritika is

komolyan veszi őket. Hiszen ami le van írva bennük, az „valóban megtörtént” – ez teszi őket különösen vonzóvá és érdekessé. Nos, említettem már, hogy az „igaz” történetek többnyire fikciók, míg az úgynevezett fikciók általában önéletrajzi mag köré épülnek. Ennek ellenére gyakran „komoly irodalom”-nak tekintik az egyiket, míg a másik „csak” önéletrajzként vagy riportként (tényirodalomként) jön tekintetbe, s ily módon – minden, alkalmanként kiemelt és méltatott erénye ellenére – egy fokkal alacsonyabbra helyeztetik a regény- és drámai irodalomnál vagy a líránál. Ezt az előítéletet nemritkán rávetítik a szerzőre is, akitől hol az „irodalmi írás” képességét vitatják el, hol azt, hogy „igazi” íróvá fejlődhessék. Előfordul, hogy mindkettőt.

Egy személyes példa erre: *Tranzitállomások (Zwischenstationen)* című könyvem regény. A recenzensek, akárcsak az olvasók, mindazonáltal többségükben azzal az előfeltevéssel olvasták, hogy önéletrajz, tehát mindaz, amit megjelenítetek benne, pontosan úgy történt meg a valóságban is.

Körülbelül egy évvel a könyv megjelenése után kiadóm úgy határozott, hogy eladja a *Tranzitállomások* zsebkönyv formátumban való megjelentetésének jogát. Egy nagy paperback-kiadó két munkatársnője élénk érdeklődést mutatott a könyvem iránt. Egy másik kiadó azután ráígért az imént említett kiadó által fölajánlott árra, a kiadói hölgyek főnöke azonban nem volt hajlandó „licitálásba bocsátkozni”, vagyis emelni az általa kínált összeget, ama fölöttébb jellemző indoklással, hogy: „Nem éri meg ennyit fektetni Vertlibbe. Nem igazi író. Kötve hiszem, hogy a két önéletrajzi regénye után ír még könyvet. Meglátjátok, szépen vissza fog térni az újságíráshoz.”

Ez 1999-ben történt. Nem tettem meg az illető kiadói főnöknek azt a szívességet, hogy „visszatérjek” a zsumalizmushoz.

A kérdés, hogy a *Tranzitállomások* című regény mennyiben tekinthető önéletrajzinak, illetve a képzelet szülöttének (azaz „irodalminak”), ezzel mindazonáltal nincs még megválaszolva. Milyennek mutatkozik ebből a szempontból a könyv? Ha egy épülethez hasonlítanánk a regényt, úgy azt mondhatnánk, az alap és a külső falak önéletrajziak, az enteriőr, a félemeletek, a lépcsők, és talán egyik-másik erkély ellenben kitaláltak. Édesanyám 1973-ban valóban egy biztosítótársaság központjában dolgozott takarítónőként. Délutánonként magával vitt a munkába. Egy nap bennrekedtünk a leállt páternoszterben. A takarítónők között volt egy főnökasszony, aki azonban a valóságban sokkal barátságosabb volt, mint regénybeli „mása” az illető jelenetben. S a többi regényalak? Valamennyiükkel találkoztam, még ha más helyeken és időben is.

Milyen jeleneteket, eseményeket választ ki irodalmi nyersanyagul az ember? Mindabból, amit megélt, látott, hallott, mi alkalmas irodalmi „hasznosításra”? Vannak élmények, amelyek drámai voltak ellenére – vagy éppen annak folytán – annyira tipikusak, hogy klisévé silányodnak, s ilyen módon irodalmilag érdektelenné, fölhasználhatatlanná válnak. Hol keressük tehát a jellegzetest-példaértékűt és általános érvényűt – úgy, hogy egyszersmind a szokatlant, az érdekeset és izgalmasat is kidomborítsuk? Úgy vélem, ez az egyetlen kérdés, amelyet egy szerzőnek nem kell megválaszolnia, és az esetek többségében nem is tud válaszolni

rá. Azt gondolom, helyénvaló, ha egy szerző számot vet és ad az írói működését a háttérből meghatározó programmal, illetve programról, elemezheti és besorolhatja munkálkodásának eredményét, és elgondolkodhat az írói techné kérdésein, a szakmai fogásokon. Az alkotási folyamat, mint olyan, azonban olyasvalami, ami kicsúszik a konkrét-logikus-racionalizáló elemzés markából. Szélsőséges esetben úgy „jár” a szerző, mint ama százlábú a mesében, akit egyszer megkérdeztek, hogyan képes haladni anélkül, hogy elbotlana számtalan lába valamelyikében. A százlábú gondolkodni kezdett a kérdésen, és attól fogva egyetlen lépést sem volt képes tenni. [...]

Hogy német nyelvű író legyek, nem volt számomra magától értetődő. Első írói próbálkozásaim nyelve az orosz volt. A németben a szavaknak jelentésük volt, anyanyelvem, az orosz szavainak mélyebb értelmük. A német nyelv szerkezetét először még meg kellett ismernem és tanulnom, rá kellett éreznem árnyalataira és többértelműségeire, amikor az orosz már jól hangolt hangszerként állt a rendelkezésemre, amelyen jól-rosszul, de mindenképp magabiztos ösztönösséggel voltam képes játszani. Végül azt a formát választottam, amelyben a leginkább sikerült kifejeznem gondolataimat: a német felszín, amelyet gyakran, inkább tudatosulatlanul, mint szándékosan, az orosz nyelv mondatfűzése, melódiája és idiómái festenek alá.

Írói hazám a határvidék, az egyidejűség és az egymásmellettiesség. A tényt, hogy soha nem lehetek biztos a nyelvemben, hogy „bizalmatlan” vagy legalábbis kritikus vizsgálat tárgyává kell tennem olyan szavakat és megfogalmazásokat, amelyeket mások intuitív magabiztossággal használnak, előnyként értékelem. Ez az előny abban áll, hogy könnyebb saját írásomat kritikai távolságtartással szemlélnem, ami megkönnyíti lehetőségeim és korlátaim fölismerését. Úgy tartom, a distancírozás képessége általában véve is jellemző sajátossága az irodalomnak. Távolságokat kell fölépíteni, mielőtt valaki ismét közelíteni mer egy-egy témához. Nincs a német nyelvnek olyan szava, amely teljességgel elvesztette volna számomra idegenségét. Ám ez kínál egyszersmind esélyt, hogy új, olykor meglepő jelentést adjunk az ismert, és mégsem a teljes otthonosság érzetétől kísértén ismert szavaknak, illetve szokatlan szövegekörnyezetben tudjuk szerepeltetni őket.

Az emigrációba kényszerült emberek számára a haza szinte mindig köztes világ, vagy – még inkább – valós fikció. Fikció, mert nincs olyan emigráns, aki ne alkotna magának valamely ideálképet egy hazáról. (Csak a nem emigránsok tudják kivonni magukat a kényszer alól, hogy gondolatban foglalkozzanak ezzel az ideálképpel.) Az emlékezet és az észlelés mindegyre új képpé rendezi össze a megélt és (át)érezett momentumokat.

A kép reális, mert az egyes képekből végül egy éles körvonalú árnykép kerekedik ki. Az árnykép könnyen megváltoztatható. Csak a fény forrását-irányát, más szóval a nézőpontot kell módosítani. Egy túlzottan plasztikus képen nem ismerni fel egyikőnnyen az éles kontúrokat. Nagyon alaposan meg kell néznünk, hogy meg ne téveszthessen bennünket a puha ecsetkezelés, a lágy összbenyomás.

Minél több szöveget írtam az emigránslétről és a számkivetettségről, s minél intenzívebben foglalkoztam más emigránsok hasonló témájú szövegeivel, annál gyakrabban jutott eszembe önkéntelenül ez az árnykép. Az illető szövegekben szinte mindig személyes tapasztalatokról vagy részjelenségekről esett szó, ugyanakkor mégis általános érvényre tettek szert; könnyen megtalálható volt a közös nevezőjük más emigráció- és idegenségtapasztalatokkal. Miközben olvastam és szerkesztettem ezeket a szövegeket, illetve a magaméit írtam, lassan megtanultam a perspektívaváltást, azaz a fénycsóva elfordítását, s a megvilágítással együtt fordult az árnyék is, anélkül, hogy valaha is megtagadta volna lényegét. Ily módon nemcsak a számomra jelenleg otthont adó ország, illetve az utam közbülső állomásait jelentő országok mélyebb megértésére nyílt lehetőségem, de jobban, értőbben tudtam hozzáférni azokhoz a személyes élményeimhez is, amelyeket korábban érdektelennek vagy közve-títhetetlennek véltem.

Amit íróként valaha is írtam, végső soron csak egy átfogó jelenség sajátos formájú árnyéka. A számkivetettség – ha nem is az egyetlen, de mind ez ideig kitüntetett fontosságú témája írói munkásságomnak – nemzetközi fenomén. S mint ilyen, szélsőséges formája és foka annak az idegenségnek és identitásvesztésnek, amely egész korunk egyik jellemző sajátossága. Lehet valaki számkivetett (exiláns) anélkül, hogy valaha is elhagyta volna szülőföldjét. A száműzöttség eme globális aspektusának felmutatását a kortárs művészet egyik legfontosabb feladatának gondolom.

Ami általában elmondható a hazáról, az fokozottan érvényes a nyelvi hazára. A többnyelvűség – különösképp a bevándorlók többnyelvűsége – mögött egy nyelv, *a* nyelv ideálképe dereng, amellyel mint engedelmes eszközzel „tulajdonképpen perfekt”, vagy legalábbis megközelítően „perfekt” módon kellene tudnunk bánni.

Ám eltekintve attól, hogy perfekció a valóságban nem létezik, a többnyelvűség nemcsak nyereséget jelent, hanem redukciót és veszteséget is, ugyanis – ha a nyelveket köröknek képzeljük el – az átfedéseken kívül (amely területeken valóban két vagy több nyelvre kiterjedő nyelvi kompetenciáról beszélhetünk) mindig léteznek peremvidékek, ahol az ember menthetetlenül monoglott vagy majdnem monoglott marad. Ez rám ugyanúgy érvényes, mint a legtöbb bevándorlóra. Ez az említett egynyelvűség vonatkozhat bizonyos témakörökre, egyes szavakra, jelentheti bizonyos szavak, kifejezések más nyelvű megfelelőinek tényleges nemismeretét, avagy különleges érzelmi kötődést valamely nyelvhez, ami bizonyos helyzetekben vagy bizonyos témákról szólván lehetetlenné teszi a beszélő vagy az író számára bármely más nyelv használatát.

Ez az átfedéseken kívül eső egynyelvű terület vagy önkorlátozásra kárhozzat (ez az elsőgenerációs bevándorlók többségére érvényes), vagy fordításra kényszerít. Azonban mindennemű fordítás szükségképpen fikció. Minél perfektebbnek tűnik, annál kevésbé sikerül.

Dževad Karahasan boszniai író, aki 1993-ban menekülni kényszerült városából, Szarajevóból, egyszer úgy fogalmazott, hogy valamennyien emigránsok

vagyunk. Aki nem képes, vagy nem hajlik rá, hogy a születéstől a halálig ívelő teljes életútját emigrációnak lássa, az az emberi létezésnek sem a mélységes szakadékait, sem a benne rejlő esélyeket nem ismerheti meg, illetve föl.

Konzekvensen továbbgondolva ezt az állítást arra a felismerésre jutunk, hogy a „kultúrák közötti írás” kifejezés szimbolikus jelentéssel terhes tautológia. Hiszen a kultúra – legalábbis ha méltán viseli ezt a nevet – egyébként is létezésünk köztességét hangsúlyozza. A nyelv is folyamatosan újjáteremtődik. Élete alkonyán senki nem a valaha, gyermekkorában megtanult „anyanyelvet” használja, és a bevándorlóknak, akik újjal kénytelenek fölcserélni eredeti kulturális környezetüket, s ennek részeként nyelvüket is, csupán átfogóbban, tudatosabban, gyorsabban és radikálisabban kell az állandó elidegenedésnek és bekebelez(tet)ésnek e folyamatát végigcsinálniuk. Ez a körülmény pedig az állítólagos perifériáról az úgynevezett centrumba helyezi át a nyelvváltáson átesett szerzők szövegeit. Az ezekben a textusokban mutatkozó irritáló momentumok és törések egy torz tükör darabjai, és csak aki elég bátor belenézni ebbe a tükörbe anélkül, hogy rögtön elfordítaná a tekintetét, az fogja a maga számára is fölismerni a „torzkép” valódiságát.

2001-ben nekem ítelték az Adelbert von Chamisso-díjat, amellyel nem német anyanyelvű, de németül író szerzők irodalmi teljesítményét ismerik el, illetve munkáját ösztönzik. A müncheni díjátadáson laudátorom, az osztrák költő, elbeszélő és migrációkutató, Konstantin Kaiser megjegyezte, hogy egy, a forradalmi Franciaországból a „felszabadító háborúk” Németországába menekült Chamisso de Boncourt-ról elnevezett díj óhatatlanul a német nyelvöröknek azon attitűdjét idézi emlékezetünkbe, amelyről egy „Német költőlexikon” („Deutsches Dichterlexikon”) következő szavai árulkodnak: [Chamisso] „mindvégig hiányos német nyelvismerete ellenére egészen feloldódott a német szellemenben”. Nos, amint azt Konstantin Kaiser találóan megjegyezte, egészen jól lehet németül tanulni Chamisso „mindvégig hiányosan ismert német nyelvéből”.

Az azonban, hogy a (Törökországból és Szíriából, az egykori Jugoszláviából, Olaszországból, Romániából vagy Lengyelországból származó) Chamisso-díjasok valóban „egészen föloldódnak a német szellemenben”, korántsem valami extrém, netán hajmeresztő gondolat, még ha másképp értendő is, mint ahogyan azt az említett lexikon szerzője vélhetőleg gondolta. A „feloldódás” mindig komplex folyamat. A megidézett „nemzeti szellemet” mindenekelőtt azok leplezik le a maga neveltségességében, s formálják végül át, akik felülemelkednek a többszörös identitás és a „tősgyökeresség” közötti látszatellentmondáson, és akik a nyelvet nem tekintik a (illetve egy bizonyos) nemzeti hovatartozást tanúsító igazolványnak.

A nyelvváltás problémája annyira összetett, hogy minden látszólag világos válasz banalizálással egyenértékű; más szóval hazugság, valamely részaspektusra való redukció, amely összefüggéseiből kiragadva elveszíti igazságtartalmát, avagy ironikus játék, művészi vagy kevésbé művészi tökélyvel űzött elkendőző taktika, amilyen például az én pubertásról fölállított elméletem.

Lekerekítésül és elmélyítés gyanánt szeretném kommentálni néhány íróársam bizonyos kijelentéseit, illetve vallomásait, olyanokét, akik szintén bevándorlóként érkeztek Németországba, Ausztriába vagy Svájcba. Szeretném ily módon a nyelv, illetve nyelvváltás téma lehetséges megközelítéseinek egy szélesebb spektrumát bemutatni.

Catalin Dorian Florescu a következőképpen írja le a hazát; beleértve a nyelvi hazát is:

Energetizáló érzés, az élet általi átjártság érzete, „ha” és „ámde” nélkül, nyelvi hibák és a beszélgetőtárustól való félelem nélkül. Olyan meleg közegbe merül az ember, amelyben még lehetséges a gyógyulás. Egy elveszett rész visszatalál a többi részhez; az ember ismét egésznek érzi magát.

Az 1967-ben Temesváron született Catalin D. Florescu tizenöt évesen hagyta el szülőföldjét, Romániát, és telepedett át Svájcba. Engem ötévesen vittek magukkal a szüleim a Szovjetunióból, és tízéves (fizikai, de még távolról sem érzelmi) odisszeja után kötöttem ki Ausztriában. Sem hely, sem nyelv nincs olyan a világon, amely megadhatná azt az illúziót, hogy egésznek érzem magam. Csak akkor érzem egésznek magam, ha tudom, hogy soha nem érezhetem magam egésznek. Egész-voltom ebben a hiányban áll. Alighanem épp ez az esélyem.

Ugyanily kevésbé találóak rám az 1963-ban Teheránban született Sudabeh Mohafez szavai:

Írói nyelvem azon helyek egyike lett, ahol mindaz lehetek, amit lehetőségként magamban hordozok, ahol nem kell *vagy-vagy* döntést hoznom.

Ez nagyon szépen hangzik. Olyan kép, amelyet szívesen rajzolnak magukról a művészek. Együttal mások is szívesen látják őket ilyenek. Csakhogy nincs olyan hely, ahol mindazok lehetnének, akik potenciálisan vagyunk. Ilyen értelemben teljesek csak halálunk pillanatában vagyunk; akkor mindent lezártunk, és a helynek (föltehetőleg) nincs többé jelentősége. Minden leírt mondatunkkal döntést hozunk valamely *vagy-vagy* kérdésben. A nyelv határokat von körénk. A nyelvváltás szintén határok közé szorít. Nagy kihívás, hogy ezeket először egyáltalán elérjük, s ha átlépünk rajtuk, újabbakba ütközünk.

A Pozsonyból származó, ám csaknem negyven éve Baselben élő író- és újságíró, Irena Brežna szerint:

Itt [Svájcban] torzan-fogyatékosan hangzik az irodalmi nyelvem: önként csonkítom meg, hogy ne irritáljam túlzottan választékos és kultivált nyelvvel a beszélgetőpartnereimet. [...] Minél gondozatlanabban és gyámoltalanabban beszélek, annál inkább védve vagyok, amivel energiát tudok megtakarítani. Amíg nyilvánvalóan és érzékelhetően híján vagyok a tökéletességnek, addig nem jelentek konkurenciát, és békén hagynak. [...] Ha megkockáztatom, hogy a helyieket túlságosan csiszolt irodalmi némettel öntsem nyakom, akkor azt a saját pályájukon fitogtatott ingerlő fölényeskedésként értelmezik, és ellenségesen fogadják.

Az osztrákokból számos történelmi okból hiányzik a svájciak bornírt magabiztossága. Amit Irena Brežna Svájcról ír, az Ausztriáról ilyen élesen megfogalmazva nem mondható el.

Az oroszban alig vannak dialektusok. A nyelvi különbségek nem a tájegységekhez kötődő nyelvváltozatokból adódnak, hanem a társadalmi rétegzettség függvényei. Az úgynevezett „művelt embert” kiejtéséről, szókincséről és beszédének nyelvtani helyességéről ismerni meg. Ausztriában ez másként van. Az irodalmi nyelv a mindennapokban alig használatos. A dialektusokon belül szociolektusokkal találkozunk, a köznyelvnek létezik gondozottabb és kevésbé pallérozott változata, amelyet a beszélők némelyike irodalmi németnek vél, és minél inkább távolodunk, keletről nyugat felé haladva, Bécs urbánus térségétől, s minél mélyebben hatolunk be Salzburg, Tirol vagy Vorarlberg vidéki jellegű, alpesi, s önmagukat külön világnak tekintő régióiba, annál nagyobbak tapasztaljuk a különbséget a gyerekek által az iskolában fáradtságosan megtanult írott nyelv és a nyelvjárások között, amelyek a tartományfőnök, a bankigazgató, az egyetemi professzor, az építőmunkás és a takarítónő számára egyaránt a tulajdonképpeni anyanyelvek.

Tirolban és Vorarlbergben léteznek nyelvjárások, amelyek annyira eltérnek az irodalmi némettől, hogy de facto külön nyelveket alkotnak. E vidékeken következésképp két- vagy többnyelvűek az emberek. A különböző nyelvjárás-változatok és az irodalmi nyelv kényes egyensúlyt tartanak. A helyiek, éppúgy, mint a bevándorlók, soha nem lehetnek egészen bizonyosak a nyelvükben, s ezt ösztönösen tudják, vagy legalábbis érzik. A gyakran rosszindulattal átítatott és lekezelő követelés, hogy a külföldiek tanuljanak meg „értelmes németet” beszélni, ezzel a bizonytalansággal magyarázható. De mégis, melyik németet? A Dornbirnben török akcentussal, megnyomorított vorarlbergi nyelvjárást beszélő vendégmunkások „értelmes németet” tanultak vajon? Egy idegen akcentussal beszélt nyelvjárás nevetségesen hangzik. Az „óslakosok” azt is nevetségesnek találják, ha a külföldiek a helyi dialektust utánozzák. Ellenben ha egy vendégmunkásként hozzájuk érkezett külföldi korrekt irodalmi németet beszél, azt gógnak, kérkedésnek és a beképzelttség jelének tekintik. Leginkább azokat a külföldieket kedvelik, akik mindent megértenek, megközelítőleg korrektül fejezik ki magukat, mindazonáltal hibáznak néha, akik valamely nyelvjárásnak és az irodalmi nyelvnek valamilyen keverékét beszélnek, amely ezen nyelvváltozatok egyikéhez sem áll túl közel, és egyikkel sem áll hadilábon, és akik a beszélgetőpartnerük által elmondottaknak csak azokat az árnyalatait érzékelik és értik, amelyekről az valóban azt akarja, hogy megértsék. Röviden: sehol nem könnyű külföldinek lenni, ha nem nyelvzseni az ember.

Tatár Sándor fordítása

E számunk a budapesti Osztrák Kulturális Fórum támogatásával jelent meg.

osztrák kulturális fórum^{bud}

A szerkesztők köszönetet mondanak segítségükért Elisabeth Kornfeind igazgató asszonynak (OKF), Primus-Heinz Kucher, Helga Mitterbauer, Wolfgang Müller-Funk és Hannes Schweiger germanistáknak, Adamik Lajos, Fenyves Miklós, Fülöp József, Györffy Miklós, Horváth Márta, Kurdi Imre, Márton László, Mesés Péter és Tatár Sándor fordítóknak. A szövegrészetek közlési jogáért a Deuticke (Bécs), a Droschl (Graz), a Hans Schiler (Berlin), a Praesens (Bécs), a Piper (Frankfurt am Main), a Suhrkamp (Berlin), a Thelem (Drezda) és a Paul Zsolnay (Bécs) kiadóknak tartozunk köszönettel. Különszámunk nem jöhetett volna létre Bogáts Márta, Csintalan Réka, Kovács Kitti, Polyák Gergely és Rengei Noémi, a szegedi Osztrák Irodalom és Kultúra Tanszék seminaristáinak együttműködése nélkül. Külön köszönet illeti Arany Mihályt, aki a szemináriumok tutoraként nyújtott felbecsülhetetlen segítséget.

Migráns osztrák történetek című tematikus összeállításunkat Bombitz Attila és Nagy Hajnalka szerkesztette.

Munkájukat ezúton köszöni meg a Forrás szerkesztősége.

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.

NYOMDA K E T K E C S K E M É T

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8.

Tel.: +36 76 501 240; Fax: +36 76 501 249

E-mail: info@print2000.hu

www.print2000.hu

Folyóiratunk megjelenítését a Nemzeti Kulturális Alap

nka

Nemzeti Kulturális Alap

támogatja.